

TEMA-CHEIE¹

Art. 4 din Protocolul nr. 4 și imigrația

Returnări sumare ale migranților și/sau ale solicitanților de azil („respingeri”/„push-backs”) și alte scenarii conexe

(Ultima actualizare: 31.08.2024)

Introducere

Deși statele au dreptul, în temeiul dreptului internațional consacrat și sub rezerva obligațiilor care le revin în temeiul tratatelor (inclusiv al Convenției), de a controla intrarea, șederea și expulzarea neresortisanților, există anumite limitări ale dreptului statelor de a îndepărta o persoană de la frontierele lor, în special principiul nereturnării. Curtea a examinat cazuri de returnări sumare ale unor (grupuri de) persoane în marea liberă, la frontierele terestre și la scurt timp după intrarea pe teritoriu. Examinarea a fost făcută în baza unor dispoziții diferite ale Convenției.

Principii extrase din jurisprudența actuală

Exercitarea jurisdicției în sensul art. 1 din Convenție:

- O interceptare efectuată de garda de coastă a statului pârât în marea liberă și evenimentele de la bordul navelor militare ale acestui stat constituie o exercitare a jurisdicției extraterritoriale de către un stat pârât în sensul art. 1 [*Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012, pct. 76-82] și angajează totodată responsabilitatea statului respectiv în temeiul art. 4 din Protocolul nr. 4 în cazul în care efectul este de a împiedica migranții să ajungă la frontierele statului sau chiar de a-i respinge către alt stat (*ibidem*, pct. 169-182).
- S-a considerat, de asemenea, că un control efectuat de polițiștii de frontieră ai statului pârât la bordul unei nave ancorate într-unul dintre porturile sale pentru a decide cu privire la acordarea permisului de intrare intră sub jurisdicția acestui stat în sensul art. 1: a se vedea *Kebe și alții împotriva Ucrainei*, 2017, pct. 75-77.
- Acțiunile polițiștilor de frontieră sau ale polițiștilor statului pârât la o frontieră terestră intră sub jurisdicția teritorială a statului:
 - Evenimente la gardurile de la frontieră ridicate pe teritoriul statului pârât: *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 104-111;
 - Refuzul de a înregistra cererile de azil și refuzul eliberării permisului de intrare la punctele de trecere a frontierelor terestre: *M.A. și alții împotriva Lituaniei*, 2018, pct. 70; *M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 129-132; *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021, pct. 33-34;

¹ Întocmită de Grefă. Nu obligă Curtea.

- Acțiuni ale soldaților statului pârât pe teritoriul statului pârât, inclusiv în cazul în care polițiști din alte state au venit să ajute autoritățile statului pârât în gestionarea unui aflus masiv de migranți: *A.A. și alții împotriva Macedoniei de Nord*, 2022, pct. 57-64.

Art. 3 din Convenție: Îndepărtarea într-o țară terță:

În hotărârea *Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, Curtea a stabilit următoarele principii generale pentru cauzele referitoare la îndepărtarea solicitanților de azil către țări terțe intermediare, fără o examinare, de către autoritățile din statul care efectuează îndepărtarea, a temeiniciei cererii de azil:

- În cazul în care un stat contractant urmărește să îndepărteze un solicitant de azil într-o țară terță fără a examina cererea de azil pe fond, obligația statului de a nu expune persoana unui risc real de tratamente contrare art. 3 este îndeplinită într-un mod diferit de cel din cazurile de returnare în țara de origine. În prima situație, principala problemă este caracterul adecvat al procedurii de azil în țara terță de destinație. Deși un stat care îndepărtează solicitanții de azil către o țară terță poate alege în mod legitim să nu examineze fondul cererilor de azil, nu se poate ști, așadar, dacă aceste persoane riscă tratamente contrare art. 3 în țara de origine sau sunt pur și simplu migranți economici care nu au nevoie de protecție. Este de datoria statului care efectuează îndepărtarea să examineze cu atenție dacă există sau nu un risc real ca solicitantului de azil să i se refuze, în țara terță de destinație, accesul la o procedură de azil adecvată, care să îl protejeze împotriva returnării, respectiv împotriva îndepărtării, directe sau indirecte, în țara sa de origine, fără o evaluare adecvată a riscurilor cu care se confruntă din punctul de vedere al art. 3 din Convenție. În cazul în care se stabilește că garanțiile existente în această privință sunt insuficiente, art. 3 implică obligația de a nu îndepărta solicitantul de azil către țara terță respectivă [*Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 130-138].
- Pentru a stabili dacă statul care efectuează îndepărtarea și-a îndeplinit obligația procedurală de a evalua procedurile de azil ale unui stat terț de destinație, trebuie să se examineze dacă autoritățile statului care efectuează îndepărtarea au examinat în detaliu, în mod adecvat și din proprie inițiativă, informațiile generale disponibile cu privire la țara terță de destinație și la sistemul său de azil și dacă solicitantului i s-a oferit o posibilitate suficientă de a demonstra că statul de destinație nu este o țară terță sigură în cazul său particular. În aplicarea acestui criteriu, Curtea a precizat că orice prezumție potrivit căreia o anumită țară este „sigură”, în cazul în care a fost invocată în decizii referitoare la un solicitant de azil individual, trebuie să fie susținută suficient de la bun început de analiza de mai sus [*Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 139-141, 148 și 152].
- Este important de remarcat faptul că, în cauzele referitoare la îndepărtarea într-o țară terță pe baza conceptului de „țară terță sigură”, și anume atunci când autoritățile statului care efectuează îndepărtarea nu au examinat fondul cererii de azil a solicitantului, nu este sarcina Curții să evalueze dacă a existat o afirmație întemeiată în privința riscurilor prevăzute la art. 3 în țara de origine, această chestiune fiind relevantă numai în cazul în care statul expulzant a examinat aceste riscuri [*Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 147].
- Pe lângă problema principală dacă persoana va avea sau nu acces la o procedură adecvată de azil în țara terță de destinație, în cazul în care presupusul risc de a fi supusă unor tratamente contrare art. 3 privește, de exemplu, condițiile de detenție sau condițiile de trai pentru solicitanții de azil dintr-o țară terță de destinație, acest risc trebuie, de asemenea, să fie evaluat de statul expulzant [*Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 131]. Se reamintește că îndepărtarea solicitanților de azil către o țară terță poate constitui o încălcare a art. 3 din cauza condițiilor de primire necorespunzătoare din statul de destinație [*M.S.S.*

împotriva Belgiei și Greciei (MC), 2011, pct. 362-368] sau din cauza faptului că acestora nu li s-ar garanta accesul la centre de primire adaptate vulnerabilităților lor specifice, ceea ce poate impune ca statul expulzant să obțină asigurări din partea statului de destinație în acest scop [*Tarakhel împotriva Elveției* (MC), 2014, pct. 100-122; *Ali și alții împotriva Elveției și Italiei* (dec.), 2016; *Ojei împotriva Țărilor de Jos* (dec.), 2017].

Curtea a aplicat aceste principii în cauze în care solicitanților care au încercat să depună o cerere de azil și/sau să comunice personalului din serviciile de frontieră că se tem pentru siguranța lor li s-a refuzat intrarea pe teritoriu și au fost îndepărtați în mod sumar într-o țară terță. Curtea a constatat o încălcare a art. 3 din Convenție în cauzele respective (*M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021, *O.M. și D.S. împotriva Ucrainei*, 2022, *S.S. și alții împotriva Ungariei*, 2023 și *Sherov și alții împotriva Poloniei*, 2024; pentru o cauză referitoare la un scenariu factual similar, dar anterioară hotărârii *Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, a se vedea *M.A. și alții împotriva Lituaniei*, 2018, a se vedea, de asemenea, *Sharifi și alții împotriva Italiei și Greciei*, 2014, pct. 226-235, în care Curtea a examinat capătul de cerere al reclamanților potrivit căruia aceștia erau expuși riscului de returnare indirectă în țara lor de origine, Afganistan, și a constatat că returnarea lor sumară din Italia în Grecia a încălcat art. 3 din Convenție), inclusiv în cazul în care legislația națională prevedea că cererile de azil nu pot fi depuse la punctul de trecere a frontierei (aeroport) la care reclamanții s-au prezentat, putând fi depuse doar într-o zonă de tranzit de la frontieră terestră (*S.S. și alții împotriva Ungariei*, 2023, pct. 62-63). Din jurisprudență se pot deduce următoarele principii suplimentare:

- În cazul în care reclamanții pot susține, în mod întemeiat, că nu există nicio garanție că cererile lor de azil vor fi examinate în mod serios de către autoritățile din țara terță învecinată și că returnarea lor în țara lor de origine ar putea constitui o încălcare a art. 3 din Convenție, statul pârât este obligat să permită reclamanților să rămână sub jurisdicția sa până în momentul în care cererile lor au fost examinate corespunzător de către o autoritate națională competentă și nu poate să refuze accesul pe teritoriul său persoanelor care se prezintă la un punct de control la frontieră și care susțin că pot fi supuse unor rele tratamente dacă rămân pe teritoriul statului învecinat, cu excepția cazului în care se iau măsuri corespunzătoare pentru a înlătura acest risc (*M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 178-179).
- Pentru a stabili dacă persoanele au încercat să solicite azil și/sau au comunicat autorităților statului pârât că se tem pentru siguranța lor în caz de îndepărtare, Curtea ia în considerare nu numai documentele întocmite de polițiștii de frontieră, ci și versiunea reclamanților, documente justificative precum și rapoarte privind situația de la frontieră, în cazul în care acestea indică existența unei practici sistemice de denaturare a declarațiilor date de solicitanții de azil în notele oficiale și/sau preocupări cu privire la accesul în teritoriu și procedura de azil, la condițiile care predomină în țara de origine și/sau în țara terță, precum și susținerile făcute de reclamanți în cauzele lor anterioare în fața Curții [*M.A. și alții împotriva Lituaniei*, 2018, pct. 107-113; *M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 174-177; *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021, pct. 60-63; *O.M. și D.S. împotriva Ucrainei*, 2022, pct. 85-91; *D împotriva Bulgariei*, 2021, pct. 120-128; *Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012, pct. 123-136; *M.A. și alții împotriva Letoniei* (dec.), 2022, pct. 51-56]. Nu este nevoie ca persoanele fizice să solicite în mod explicit azil și nici ca dorința de a solicita azil să fie exprimată într-o anumită formă [*Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012, pct. 133; *M.A. și alții împotriva Lituaniei*, 2018, pct. 108-109; *D împotriva Bulgariei*, 2021, pct. 120-128]. În această privință, Curtea a subliniat importanța asigurării interpretării pentru accesul la procedurile de azil, precum și a asigurării formării profesionale pentru funcționari care să le permită acestora să depisteze și să înțeleagă cererile de azil (*M.A. și alții împotriva Lituaniei*, 2018, pct. 108-109; *D împotriva Bulgariei*, 2021, pct. 124-126). De asemenea, Curtea a ținut seama de lipsa implicării unui avocat (*D împotriva Bulgariei*, 2021, pct. 125).

Returnare sumară în țara de origine:

Până în prezent, Curtea a soluționat o singură cauză referitoare la o returnare sumară în țara de origine la scurt timp după intrarea reclamantului pe teritoriul statului pârât (*D împotriva Bulgariei*, 2021):

- În ceea ce privește capătul de cerere formulat de reclamant în temeiul art. 3 și 13 din Convenție, Curtea a aplicat următorul criteriu pe două niveluri (a se vedea *ibidem*, pct. 107 și 118):
 - Dacă reclamantul a cerut să beneficieze, cel puțin în esență, de protecție internațională comunicând autorităților statului pârât, înainte de îndepărtarea sa, temerile sale că va fi supus unor tratamente contrare art. 3 dacă ar fi returnat în țara sa de origine (a se vedea, de asemenea, *ibidem*, pct. 120-128, pentru cererea din această speță).
 - În cazul unui răspuns afirmativ la prima întrebare, trebuia să se stabilească, într-o a doua etapă, dacă autoritățile statului pârât au examinat în mod adecvat aceste riscuri, în cadrul unei proceduri în conformitate cu cerințele art. 13 din Convenție, înainte de returnarea sa în țara de origine (a se vedea, de asemenea, *ibidem*, pct. 129-137, pentru cererea din această speță). În acest scop este necesară o examinare independentă și riguroasă a capătului de cerere și posibilitatea de a suspenda punerea în aplicare a îndepărtării între timp (*ibidem*, pct. 116). În această privință, Curtea a reiterat importanța garantării dreptului oricărei persoane care face obiectul unei măsuri de îndepărtare de a obține informații suficiente pentru a avea acces efectiv la procedurile relevante și pentru a-și susține capetele de cerere (*idem*).
- În ceea ce privește capătul de cerere întemeiat de reclamant pe art. 4 din Protocolul nr. 4, Curtea a constatat că nu s-a ridicat o problemă separată (*ibidem*, pct. 138-139).

Totuși, Curtea a examinat o serie de cauze care au avut ca obiect expulzări sumare în țara de origine, ce nu au avut loc la scurt timp după intrarea reclamantilor pe teritoriul statului pârât, și în care autoritățile naționale nu au examinat niciun pretins risc de tratamente contrare art. 3 din Convenție înainte de a-i îndepărta pe reclamantii care depuseseră cereri de azil în țara lor de origine (a se vedea, de exemplu, *Shenturk și alții împotriva Azerbaidjanului*, pct. 112-117, în care Curtea a concluzionat că aceasta constituie o nerespectare a obligației procedurale prevăzute la art. 3 din Convenție).

Art. 4 din Protocolul nr. 4: interzicerea expulzării colective de străini:

- Prin „expulzare colectivă” trebuie să se înțeleagă „orice măsură care obligă străinii, ca grup, să părăsească o țară, cu excepția cazului în care o astfel de măsură este adoptată în urma și pe baza unei examinări rezonabile și obiective a situației particulare a fiecăruia dintre străinii care alcătuiesc grupul” [*Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), 2016, pct. 237].
- Termenul „expulzare” este interpretat în sensul generic utilizat în prezent („a alunga dintr-un loc”). Nu este necesar ca măsura în cauză să fie calificată ca „expulzare” în conformitate cu legislația națională [*Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), 2016, pct. 243-244]. Termenul „expulzare” trebuie să fie interpretat în mod autonom și se referă la orice îndepărtare forțată a unui străin de pe teritoriul unui stat, indiferent de legalitatea șederii persoanei, durata șederii sale pe teritoriul respectiv, locul în care a fost reținută, statutul său de migrant sau de solicitant de azil ori comportamentul său la trecerea frontierei. Termenul are același înțeles în contextul art. 4 din Protocolul nr. 4 ca și în contextul art. 3 din Convenție. Ambele dispoziții se aplică oricărei situații care intră sub jurisdicția unui stat contractant, inclusiv situațiilor sau momentelor în care autoritățile statului respectiv nu au examinat încă existența unor motive care să îndreptățească persoanele în cauză să solicite protecție în temeiul acestor dispoziții [*N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 166-188]. În special, Curtea a constatat că art. 4 din Protocolul nr. 4 se aplică în următoarele situații:

- Îndepărtarea străinilor efectuată în contextul interceptării în marea liberă de către autoritățile unui stat în cadrul exercitării autorității lor suverane, care a avut ca efect împiedicarea migranților să ajungă la frontierele statului sau chiar respingerea acestora într-un alt stat [*Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012, pct. 169-182].
- Returnarea imediată și forțată a străinilor de la o frontieră terestră, în urma unei încercări a unui număr mare de migranți de a trece această frontieră în mod neautorizat și în masă [*N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 189-191].
- Îndepărtarea reclamantului pe partea exterioară a gardului de frontieră al statului pârât, și anume pe o fâșie îngustă de teren dintre gardul de frontieră și frontiera efectivă, care aparține teritoriului statului pârât. Această fâșie de teren nu avea decât un scop tehnic legat de gestionarea frontierei și nu dispunea de nicio infrastructură, iar pentru a intra în mod legal pe teritoriul statului pârât, migranții expulzați trebuiau să se deplaseze într-una dintre zonele de tranzit, ceea ce implica în mod normal traversarea teritoriului unui alt stat, spre care reclamantul a fost direcționat de poliștii statului pârât. În astfel de circumstanțe, măsura a avut ca scop și ca efect îndepărtarea de pe teritoriul statului pârât (*Shahzad împotriva Ungariei*, 2021, pct. 45-52).
- Pentru ca o expulzare să aibă caracter „colectiv”, nu există cerințe precum un număr minim de persoane afectate sau apartenența la un anumit grup. Criteriul decisiv pentru ca o expulzare să fie considerată „colectivă” este absența „unei examinări obiective și rezonabile a situației speciale a fiecăruia dintre străinii care alcătuiesc grupul” [*N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 193-199]. Capetele de cerere întemeiate pe art. 4 din Protocolul nr. 4 pot fi introduse numai de o persoană care susține că a făcut parte dintr-un grup care a suferit o expulzare colectivă (a se vedea, de exemplu, *Shahzad împotriva Ungariei*, 2021).
- Nu va exista o încălcare a art. 4 din Protocolul nr. 4 în cazul în care lipsa unei decizii de expulzare luate în mod individual este consecința propriului comportament culpabil al reclamantului. Acest lucru este valabil și în situațiile în care persoanele trec o frontieră terestră în mod neautorizat și sunt supuse unei expulzări sumare. În acest context, Curtea a stabilit un criteriu pe două niveluri [*N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 201 și 209-211]:
 - În primul rând, trebuie să se țină seama de faptul dacă statul a oferit un acces real și efectiv la căi legale de intrare, în special la procedurile la frontieră, pentru a permite oricărei persoane persecutate să depună o cerere de protecție, întemeiată în special pe art. 3, în condiții care să asigure soluționarea cererii în conformitate cu normele internaționale, inclusiv cu Convenția.
 - În al doilea rând, în cazul în care statul a acordat un astfel de acces, dar un reclamant nu l-a utilizat, trebuie să se analizeze dacă au existat motive imperative pentru a nu proceda astfel, care s-au bazat pe fapte obiective pentru care statul era responsabil. Lipsa unor astfel de motive imperative care să împiedice recurgerea la aceste proceduri ar putea duce la concluzia că acest lucru este o consecință a propriului comportament al reclamantilor, care justifică neefectuarea identificării lor individuale.
 - Sarcina probei pentru a demonstra că reclamantii au avut un acces real și efectiv la proceduri de intrare legală revine statului pârât [a se vedea comparativ *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 212-217; *A.A. și alții împotriva Macedoniei de Nord*, 2022, pct. 116-122 și *a contrario Shahzad împotriva Ungariei*, 2021, pct. 63-67; *M.H. și alții împotriva Croației*, 2021, pct. 295-304].
- În cazul în care migranții au intrat pe teritoriul statului pârât în mod neautorizat și, în urma reținerii lor în apropierea frontierei, li s-a acordat acces la căi legale de intrare prin procedura corespunzătoare la frontieră, Curtea nu a aplicat criteriul pe două niveluri enunțat în hotărârea *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 201 și 209-211, în legătură cu

intrarea neautorizată, ci a evaluat – pentru a stabili dacă expulzarea era de natură «colectivă» – dacă persoanelor li s-a oferit, înainte de adoptarea deciziilor de expulzare, posibilitatea efectivă de a prezenta argumente împotriva îndepărtării lor și dacă existau suficiente garanții care să demonstreze că situația lor personală a fost luată în considerare în mod real și individual [*Asady și alții împotriva Slovaciei*, 2020, pct. 62, precum și jurisprudența menționată în rezumat în *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 193-199]. Un astfel de criteriu este, în esență, similar celui aplicat persoanelor care se prezintă la un punct de intrare legală, ca de exemplu un punct de trecere a frontierei [a se vedea *M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 204-211; *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021, pct. 81-84, *M.A. și alții împotriva Letoniei* (dec.), 2022, pct. 67-69, și *Sherov și alții împotriva Poloniei*, 2024, pct. 59-61] sau la un aeroport (a se vedea *S.S. și alții împotriva Ungariei*, 2023, pct. 48-51, în care Curtea a considerat că faptul că reclamantii au încercat inițial să intre în statul pârât utilizând documente falsificate nu a exonerat autoritățile de obligația care le revine în temeiul art. 4 din Protocolul nr. 4]. Îndeplinirea cerințelor acestui criteriu este o chestiune de fapt, care trebuie stabilită ținând seama, în măsura în care este pertinentă într-o anumită cauză, de dovezile suplimentare furnizate de părți, inclusiv de aspectul dacă s-a desfășurat un proces de identificare și în ce condiții (dacă persoanele au fost instruite să efectueze interviuri; dacă s-au furnizat informații, într-o limbă pe care persoanele o înțeleg, cu privire la posibilitatea de a depune cerere de azil și de a solicita asistență judiciară; dacă au fost prezenți interpreți și dacă persoanele au putut, în practică, să consulte avocați și să depună cereri de azil), precum și de rapoarte independente [*Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012, pct. 185; *Sharifi și alții împotriva Italiei și a Greciei*, 2014, pct. 214-225; *Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), 2016, pct. 245-254; *Asady și alții împotriva Slovaciei*, 2020, pct. 63-71; *M.K. și alții împotriva Poloniei*, pct. 206-210; *D.A. și alții împotriva Poloniei*, pct. 81-83; *M.A. și alții împotriva Letoniei* (dec.), 2022, pct. 67-69].

- În contextul art. 4 din Protocolul nr. 4, situația juridică a minorilor este legată de cea a adulților însoțitori, în sensul că cerințele de la art. 4 din Protocolul nr. 4 ar putea fi îndeplinite dacă acest adult ar fi în măsură să prezinte, în mod semnificativ și eficient, argumentele sale împotriva expulzării lor comune (*Moustahi împotriva Franței*, 2020, pct. 134-135).

Art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4:

- În cazul în care reclamantii au avut cel puțin un capăt de cerere credibil în temeiul art. 2 sau 3 din Convenție cu privire la riscurile cu care se confruntau în situația îndepărtării lor și au fost împiedicați efectiv să solicite azil și nu au avut acces la o cale de atac cu efect suspensiv automat, Curtea a constatat o încălcare a art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4 [*M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 219-220; *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021, pct. 89-90; *Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012, pct. 201-207; *Sharifi și alții împotriva Italiei și a Greciei*, 2014, pct. 240-243].
- În schimb, lipsa efectului suspensiv al unei decizii de îndepărtare nu constituie în sine o încălcare a art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4, în cazul în care un reclamant nu susține că există un risc real de încălcare a drepturilor garantate de art. 2 sau 3 în țara de destinație [*Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), 2016, pct. 281]. Într-o astfel de situație, Convenția nu impune unui stat o obligație absolută de a garanta o cale de atac suspensivă automată, ci impune ca persoana în cauză să aibă o posibilitate efectivă de a contesta decizia de expulzare printr-o examinare suficient de aprofundată a capetelor sale de cerere efectuată de un for intern independent și imparțial [*Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), 2016, pct. 279; *Mustahi împotriva Franței*, 2020, pct. 156-164].
- În cazul în care străinii aleg să nu facă uz de procedurile legale existente pentru a intra în mod legal pe teritoriul unui stat contractant, lipsa unei proceduri individualizate de îndepărtare a acestora fiind consecința propriului comportament al reclamantilor în

tentativa de intrare neautorizată, statul respectiv nu poate fi considerat responsabil pentru nepunerea la dispoziție a unei căi de atac împotriva îndepărtării respective [*N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 241-243]. În schimb, în cazul în care un reclamant nu a avut acces efectiv la procedura de examinare a situației sale personale din cauza accesului limitat la zonele de tranzit (și anume la căi de intrare legală), lipsa unei căi pentru a depune plângere privind îndepărtarea încalcă art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4 (*Shahzad împotriva Ungariei*, 2021, pct. 75-79).

Dreptul Uniunii Europene și returnările sumare:

Într-o serie de cauze având ca obiect returnări sumare ale unor migranți și/sau solicitanți de azil, având ca obiect capete de cerere formulate în temeiul art. 3 din Convenție și al art. 4 din Protocolul nr. 4, Curtea a abordat argumentele statelor pârâte care au invocat dreptul Uniunii Europene. În toate cauzele, Curtea a concluzionat că măsurile în litigiu nu se încadrează în obligațiile juridice internaționale stricte ale statelor pârâte. În consecință, nu se aplica prezumția de protecție echivalentă [astfel cum a fost dezvoltată în hotărârea *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi împotriva Irlandei* (MC), 2005], iar statele pârâte erau pe deplin responsabile în temeiul Convenției pentru actele în litigiu. Mai precis, Curtea a constatat următoarele:

- Dispozițiile dreptului Uniunii Europene, inclusiv Codul Frontierelor Schengen și Directiva 2013/32/UE, consacră principiul nereturnării, astfel cum este garantat de Convenția de la Geneva din 1951, și îl aplică persoanelor supuse controlului la frontieră înainte de a fi admise pe teritoriul unui stat membru. Aceste dispoziții (i) urmăresc în mod clar să ofere tuturor solicitanților de azil acces efectiv la procedura adecvată prin care cererile lor de protecție internațională pot fi examinate și (ii) obligă statul să se asigure că persoanele care depun cereri de protecție internațională sunt autorizate să rămână în statul respectiv până la examinarea cererilor lor. În temeiul Codului Frontierelor Schengen, un stat poate să se abțină de la trimiterea persoanelor care doresc să solicite protecție internațională înapoi în țara terță (din care doresc să intre) dacă acceptă cererea lor de protecție internațională în vederea examinării de către autoritățile relevante. În consecință, refuzul intrării pe teritoriu a persoanelor care doresc să solicite protecție internațională nu intră în sfera obligațiilor juridice internaționale stricte ale unui stat membru al Uniunii Europene (*M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 180-182; *D.A. și alții împotriva Poloniei* 2021, pct. 65-67).
- Faptul că un alt stat este responsabil de examinarea eventualelor cereri de azil în conformitate cu Regulamentul Dublin II [în prezent III] necesită o evaluare individualizată, iar o îndepărtare colectivă și nediferențiată dintr-un stat membru UE în altul nu poate fi justificată prin referire la „sistemul Dublin”, care trebuie, în toate cazurile, să fie aplicat într-un mod compatibil cu Convenția [*Sharifi și alții împotriva Italiei și a Greciei*, 2014, pct. 223, cu trimitere la *M.S.S. împotriva Belgiei și a Greciei* (MC), 2011, pct. 338-340].
- Dreptul Uniunii nu impune obligația (i) de a ține solicitanții de azil într-o zonă de tranzit, (ii) de a le interzice să intre pe teritoriul statului pârât, (iii) de a nu evalua fondul cererii lor de azil, pe baza existenței unei țări terțe sigure, (iv) de a declara că este o țară terță sigură o altă țară (din afara UE) din care solicitanții de azil au încercat să intre pe teritoriul statului pârât [*Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 97].

Măsuri provizorii în temeiul art. 39 din Regulamentul Curții:

Curtea, atunci când primește o cerere, poate să indice statului pârât, în conformitate cu art. 39 din Regulamentul Curții, anumite măsuri provizorii pe care le consideră necesare până la examinarea cauzei de către Curte. Potrivit jurisprudenței și practicii sale consacrate, Curtea indică măsuri provizorii numai în cazul în care există un risc real și iminent de prejudiciu grav și ireparabil. Aceste măsuri

constau cel mai frecvent în a solicita unui stat să se abțină de la îndepărtarea persoanelor în țări în care se presupune că ar risca să fie omorâte, torturate sau supuse altor rele tratamente și pot include solicitarea ca statul pârât să primească și să examineze cererile de azil ale persoanelor care se prezintă la un punct de trecere a frontierei (*M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, pct. 235). Nerespectarea de către statul pârât a oricărei măsuri în temeiul art. 39 indicate de Curte constituie o încălcare a art. 34 din Convenție (cauze în care returnările sumare au încălcat art. 34: *M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020, *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021, precum și *O.M. și D.S. împotriva Ucrainei*, 2022).

Exemple notabile

Interceptarea în marea liberă și returnarea sumară într-o țară terță:

- *Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), 2012 (încălcarea art. 3, atât în ceea ce privește returnarea în Libia, cât și în ceea ce privește riscul de returnare arbitrară în țările de origine, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 din Convenție și art. 4 din Protocolul nr. 4).

Refuzul de a înregistra cereri de azil / imposibilitatea reclamanților de a depune cereri de azil:

- În timpul unei proceduri de control la frontieră, la bordul unei nave în port: *Kebe și alții împotriva Ucrainei*, 2017 (încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 din Convenție);
- Interceptarea de către poliția de frontieră la sosirea într-un port și returnarea sumară ulterioară: *Sharifi și alții împotriva Italiei și a Greciei*, 2014 (încălcarea – de către Italia – a art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 3, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 din Convenție și art. 4 din Protocolul nr. 4);
- La un punct de trecere a frontierei terestre desemnat (respectiv, un punct de intrare legală), urmat de returnare sumară:
 - *M.A. și alții împotriva Lituaniei*, 2018 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 13 din Convenție);
 - *M.K. și alții împotriva Poloniei*, 2020 [încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 34 din Convenție (respectarea măsurii provizorii)];
 - *D.A. și alții împotriva Poloniei*, 2021 [încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 34 din Convenție (respectarea măsurii provizorii)];
 - *M.A. și alții împotriva Letoniei* (dec.), 2022 (în mod vădit nefondată: Curtea nu a ajuns la convingerea că reclamanții au solicitat azil (art. 3) și a considerat că li s-a oferit o posibilitate efectivă de a prezenta argumente împotriva expulzării lor (art. 4 din Protocolul nr. 4);
 - *O.M. și D.S. împotriva Ucrainei*, 2022 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 34);
 - *Sherov și alții împotriva Poloniei*, 2021 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 4 din Protocolul nr. 4).
- Într-un aeroport (respectiv, punct de intrare legală), urmat de o îndepărtare sumară, deoarece legislația națională prevedea că cererile de azil se pot depune numai într-o zonă de tranzit de la frontiera terestră:
 - *S.S. și alții împotriva Ungariei*, 2023 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4).
- În urma reținerii pe teritoriul țării: *D împotriva Bulgariei*, 2021 (încălcarea art. 3 și 13 din Convenție).

Alte cauze sub incidența art. 4 din Protocolul nr. 4:

- Returnare sumară după (tentativă de) intrare neautorizată:
 - *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4: intrare neautorizată în pofida existenței accesului real și efectiv la căi legale de intrare, inexistența unor motive imperative pentru neutilizarea procedurii de intrare legală; neîncălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
 - *Shahzad împotriva Ungariei*, 2021 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4: inexistența unui acces real și efectiv la căi legale de intrare; încălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
 - *M.H. și alții împotriva Croației*, 2021 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4: lipsa accesului real și efectiv la căi legale de intrare);
 - *A.A. și alții împotriva Macedoniei de Nord*, 2022 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4: intrare neautorizată, deși exista acces real și efectiv la proceduri de intrare legală, fără motive imperative pentru a nu recurge la aceste proceduri).
- Dacă persoanelor li s-a oferit posibilitatea efectivă de a prezenta argumente împotriva îndepărtării lor:
 - *Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), 2016 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, neîncălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
 - *Asady și alții împotriva Slovaciei*, 2020 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4; art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4: inadmisibil – vădit nefondat);
 - *Moustahi împotriva Franței*, 2020 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, precum și a art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4; deși Curtea a constatat și o încălcare a art. 3, capătul de cerere respectiv nu se referea la refuzul accesului la procedura de azil sau la acuzații de rele tratamente în momentul îndepărtării, ci la vulnerabilitățile specifice ale reclamanților copii neînsoțiți și condițiile îndepărtării acestora);
 - *M.A. și alții împotriva Letoniei* (dec.), 2022 (art. 3, 13 și art. 4 din Protocolul nr. 4: inadmisibile – vădit nefondate: Curtea a considerat că reclamanților li s-a oferit posibilitatea efectivă de a prezenta argumente împotriva expulzării lor, dar că aceștia nu au prezentat astfel de argumente);
 - *J.A. și alții împotriva Italiei*, 2023 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4);
 - *S.S. și alții împotriva Ungariei*, 2023 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4).

Subiecte conexe

Operațiuni de salvare pe mare și la frontierele terestre:

Curtea a constatat că existența unor obligații pozitive de a lua măsuri operaționale preventive care le revin statului în temeiul art. 2 este valabilă și în contextul operațiunilor de salvare a migranților pe mare și la frontierele terestre.

- *Safi și alții împotriva Greciei*, 2022 – răsturnarea unei ambarcațiuni care transporta migranți în Marea Egee, în timp ce garda de coastă elenă încerca să o tracteze (încălcarea art. 2);
- *Alhowsais împotriva Ungariei*, 2023 – înecarea unui migrant în timpul unei operațiuni de control la frontieră pe un râu de la frontiera maghiaro-sârbă (încălcarea art. 2).

Recurgerea la forță și rele tratamente legate de interceptări și (tentative de) returnări forțate:

- *Shahzad împotriva Ungariei (nr. 2)*, 2023 – rele tratamente aplicate unui migrant de către agenții forțelor de ordine în timpul escortării sale înapoi pe partea externă a gardului de frontieră (încălcarea art. 3);
- *A.E. și alții împotriva Italiei*, 2023 – rele tratamente aplicate unui migrant în timpul unei tentative de îndepărtare (încălcarea art. 3);
- *Alkhatib și alții împotriva Greciei*, 2024 – focuri de armă trase de garda de coastă asupra unei ambarcațiuni care transporta migranți, soldate cu plăgi grave prin împușcare în cazul rudei reclamanților (încălcarea art. 2).

Anchete eficiente privind decese la frontiere și pretinse rele tratamente legate de returnări forțate, interceptări și operațiuni de salvare:

- *Thuvo împotriva Ciprului*, 2017 – anchetă privind pretinse rele tratamente în timpul procesului de expulzare (încălcarea art. 3);
- *M.H. și alții împotriva Croației*, 2021 – anchetă privind decesul unui copil după pretinsa refuzare a posibilității de a solicita azil și după ce poliția croată i-a impus să se întoarcă în Serbia urmând calea ferată (încălcarea art. 2);
- *Safi și alții împotriva Greciei*, 2022 – anchetă privind decesele unor migranți pe mare, survenită după ce barca lor s-a răsturnat în timp ce garda de coastă elenă încerca să o remorcheze (încălcarea art. 2);
- *Alhowais împotriva Ungariei*, 2023 – anchetarea decesului unui migrant care s-a înecat în timpul unei operațiuni de control la frontieră pe un râu de la frontiera maghiaro-sârbă (încălcarea art. 2);
- *Shahzad împotriva Ungariei (nr. 2)*, 2023 – anchetă privind pretinse rele tratamente aplicate unui migrant de către agenții forțelor de ordine în timpul escortării sale înapoi pe partea externă a gardului de frontieră (încălcarea art. 3);
- *Alkhatib și alții împotriva Greciei*, 2024 – anchetă privind focurile de armă trase de garda de coastă asupra unei ambarcațiuni care transporta migranți, soldate cu plăgi grave prin împușcare în cazul rudei reclamanților (încălcarea art. 2).

Șederea în zonele de tranzit de la frontierele terestre:

În cazul în care persoanele trebuie să aștepte soluționarea cererilor lor de azil în zone de tranzit de la frontiera terestră, pot apărea probleme în raport cu art. 3 și 5 din Convenție:

- Pentru a face deosebirea dintre o restrângere a libertății de circulație (art. 2 din Protocolul nr. 4) și lipsirea de libertate (art. 5 din Convenție) în contextul izolării străinilor în zonele de tranzit și în centrele de primire pentru identificarea și înregistrarea migranților, factorii care trebuie luați în considerare de Curte pot fi rezumați astfel: i) situația personală a reclamanților și alegerile făcute de aceștia; ii) regimul juridic aplicabil în țara respectivă și scopul acestuia; iii) durata relevantă, considerată în special în contextul obiectivului urmărit și al protecției procedurale de care beneficiază reclamanții în momentul evenimentelor; și iv) natura și gradul restrângerilor aplicate în mod concret reclamanților sau suferite efectiv de aceștia [*Z.A. și alții împotriva Rusiei* (MC), 2019, pct. 138; *Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 217-218]. Aplicarea acestor parametri poate duce la rezultate divergente în ceea ce privește aceeași zonă de tranzit la frontiera terestră, având în vedere diferențele factuale dintre cauze:

- În aplicarea criteriilor de mai sus, Curtea a constatat că art. 5 din Convenție nu se aplică șederii solicitanților de azil în zona de tranzit Röske dintre Ungaria și Serbia, în cazul în care această ședere nu a depășit perioada maximă stabilită de dreptul intern și în cursul căreia cererile de azil ale reclamanților au fost prelucrate la nivel administrativ și judiciar [*Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 219-249].
- În schimb, în aplicarea aceluiași criterii, Curtea a constatat că art. 5 din Convenție se aplică într-o cauză în care reclamanții au rămas în zona de tranzit Röske timp de aproape 4 luni, dreptul intern nestabilind durata maximă a șederii lor în zona de tranzit, existând întârzieri considerabile în examinarea cererilor de azil ale reclamanților și având în vedere condițiile în care au fost deținuți reclamanții (*R.R. și alții împotriva Ungariei*, 2021, pct. 74-84). În cauza respectivă, Curtea a constatat în continuare că detenția reclamanților nu a fost legală (*ibidem*, pct. 87-92; a se vedea de asemenea *H.M. și alții împotriva Ungariei*, 2022, pct. 29-32 privind șederea solicitanților de azil în zona de tranzit Tompa pentru o perioadă mai mare de 4 luni).
- În mod similar, evaluarea compatibilității cu art. 3 a condițiilor materiale în care trăiesc solicitanții de azil în timpul izolării lor într-o zonă de tranzit poate duce la rezultate divergente, în funcție de circumstanțele de fapt [a se vedea comparativ *Ilias și Ahmed împotriva Ungariei* (MC), 2019, pct. 186-194, și *a contrario R.R. și alții împotriva Ungariei*, 2021, pct. 48-65; *H.M. și alții împotriva Ungariei*, 2022, pct. 17-18].
- În cauza *H.M. și alții împotriva Ungariei*, 2022, Curtea a constatat o încălcare a art. 3 atunci când un solicitant de azil a fost imobilizat cu cătușe și lesă în timpul conducerii sale din zona de tranzit la un spital pentru a-i servi ca interpret soției însărcinate și pe toată durata vizitei la spital (pct. 13 și 21-27).

Cereri de viză depuse la ambasadele sau consulatele din străinătate în vederea deplasării pe teritoriul statului și a solicitării de azil pe teritoriul respectiv:

În cazul în care persoanele depun cereri de viză la ambasada sau consulatul unui stat pârât, în vederea deplasării în statul respectiv și a solicitării de azil în acel stat, nici prelucrarea cererilor de viză, nici căile de atac exercitate de persoane împotriva deciziilor de refuz a acordării vizei, care sunt examinate de instanțele statului pârât, nu creează o legătură jurisdicțională în sensul art. 1 din Convenție în ceea ce privește capetele de cerere formulate în temeiul art. 3 și 13 din Convenție [*M.N. și alții împotriva Belgiei* (dec.) (MC), 2020, pct. 110-125]. Totuși, acest lucru nu aduce atingere eforturilor depuse de state pentru a facilita accesul la procedurile de azil prin intermediul ambasadelor și/sau al reprezentanțelor lor consulare [*ibidem*, pct. 126, și *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), 2020, pct. 222].

Practica referitoare la art. 39 din Regulament în legătură cu situația de la frontiera cu Belarus

- [Cereri de măsuri provizorii privind situația de la frontierele cu Belarus](#) (comunicat de presă din 6.12.2021)

Trimiteri suplimentare

Ghiduri privind jurisprudența:

- [Ghid privind imigrația](#)
- [Ghid privind art. 4 din Protocolul nr. 4 - Interzicerea expulzărilor colective de străini](#)

Altele:

- Consiliul Europei și Agenția pentru Drepturi Fundamentale a UE, [European standards on legal remedies, complaints mechanisms and effective investigations at borders](#) (2021)
- Consiliul Europei și Agenția pentru Drepturi Fundamentale a UE, [Manual de drept european în materie de azil, frontiere și imigrație](#) (2020)
- Consiliul Europei și Agenția pentru Drepturi Fundamentale a UE, [Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders](#) (2020)
- Agenția pentru Drepturi Fundamentale a UE, [Migration: Fundamental rights issues at land borders](#) (2020)

PRINCIPALELE TRIMITERI JURISPRUDENȚIALE

Hotărâri de principiu:

- *Hirsi Jamaa și alții împotriva Italiei* (MC), nr. 27765/09, CEDO 2012 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 din Convenție și art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *N.D. și N.T. împotriva Spaniei* (MC), nr. 8675/15 și 8697/15, 13 februarie 2020 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4; neîncălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *M.K. și alții împotriva Poloniei*, nr. 40503/17 și altele 2, 23 iulie 2020 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 34).

Alte cauze:

- *Sharifi și alții împotriva Italiei și a Greciei*, nr. 16643/09, 21 octombrie 2014 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 3, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 din Convenție și art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *Khlaifia și alții împotriva Italiei* (MC), nr. 16483/12, 15 decembrie 2016 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, neîncălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *Kebe și alții împotriva Ucrainei*, nr. 12552/12, 12 ianuarie 2017 (încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 din Convenție);
- *M.A. și alții împotriva Lituaniei*, nr. 59793/17, 11 decembrie 2018 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 13 din Convenție);
- *Asady și alții împotriva Slovaciei*, nr. 24917/15, 24 martie 2020 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4; art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4: inadmisibil – în mod vădit nefondat);
- *Moustahi împotriva Franței*, nr. 9347/14, 25 iunie 2020 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *D.A. și alții împotriva Poloniei*, nr. 51246/17, 8 iulie 2021 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 34);
- *Shahzad împotriva Ungariei*, nr. 12625/17, 8 iulie 2021 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *D împotriva Bulgariei*, nr. 29447/17, 20 iulie 2021 (încălcarea art. 3 și 13);
- *M.H. și alții împotriva Croației*, nr. 15670/18 și 43115/18, 18 noiembrie 2021 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *M.A. și alții împotriva Letoniei* (dec.), nr. 25564/18, 29 martie 2022 (art. 3, 13 și art. 4 din Protocolul nr. 4: inadmisibil – în mod vădit nefondat);
- *A.A. și alții împotriva Macedoniei de Nord*, nr. 55798/16 și altele 4, 5 aprilie 2022 (neîncălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *O.M. și D.S. împotriva Ucrainei*, nr. 18603/12, 15 septembrie 2022 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 34);
- *J.A. și alții împotriva Italiei*, nr. 21329/18, 30 martie 2023 (încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4);
- *S.S. și alții împotriva Ungariei*, nr. 56417/19 și 44245/20, 12 octombrie 2023 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4);

- *Sherov și alții împotriva Poloniei*, nr. 54029/17 și alte 3, 4 aprilie 2024 (încălcarea art. 3, încălcarea art. 4 din Protocolul nr. 4, încălcarea art. 13 coroborat cu art. 3 și art. 4 din Protocolul nr. 4).